

Controleverklaring bij de financiële verantwoording 2020 project Verwerving F-35

Colofon

Titel	Controleverklaring bij de financiële verantwoording 2020 project Verwerving F-35
Uitgebracht aan	Vorzitters Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal
Datum	15 maart 2021
Kenmerk	2021-0000049113

Inlichtingen
Auditdienst Rijk
070-342 7700

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Controleverklaring behorende bij de financiële verantwoording over het jaar 2020 van het project Verwerving F-35 (VF-35).

1.1 Verklaring over de financiële verantwoording 2020 project Verwerving F-35

Ons oordeel

Wij hebben de financiële verantwoording 2020 van het project Verwerving F-35 van het ministerie van Defensie en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (hierna financiële verantwoording), zoals na deze controleverklaring opgenomen in dit rapport, gecontroleerd. Naar ons oordeel geeft de financiële verantwoording 2020, opgesteld door het ministerie van Defensie en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK), een getrouw beeld en is een redelijke mate van zekerheid verkregen over de comptabele rechtmatigheid, in overeenstemming met de verslaggevingsvoorschriften die zijn opgenomen in de Comptabiliteitswet 2016, de Regeling Grote Projecten en de uitgangspuntennotitie.

De financiële verantwoording op pagina 7 t/m 12 van dit rapport bestaat uit:

- de gerealiseerde betalingen, ontvangsten en aangegane verplichtingen in 2020;
- de openstaande verplichtingen, voorschotten en vorderingen per 31 december 2020;
- de toelichtingen hierop.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de financiële verantwoording'.

Wij zijn onafhankelijk van de ministeries van Defensie en EZK zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (VIO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Benadrukking van de basis voor financiële verslaggeving en beperking in gebruik en verspreidingskring

Wij vestigen de aandacht op de toelichting van de financiële verantwoording waarin de basis voor financiële verslaggeving uiteen is gezet. De financiële verantwoording is opgesteld voor de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal met als doel te voorzien in de informatiebehoefte van de Eerste en Tweede Kamer op basis van de Regeling Grote Projecten. Hierdoor is de financiële verantwoording mogelijk niet geschikt voor andere doeleinden. Onze controleverklaring is derhalve uitsluitend bestemd voor de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal en dient niet te worden verspreid aan of te worden gebruikt door anderen. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verklaring over de in de bijlage opgenomen andere informatie

Naast de financiële overzichten omvat de financiële verantwoording van Defensie en EZK andere informatie, die bestaat uit de in de bijlage opgenomen tabel 7 en toelichting hierop.

Deze informatie vloeit voort uit de toezegging die is gedaan in de jaarlijkse voortgangsrapportage 2020:

“Vanwege de Coronacrisis is besloten de MFO-bedrijven uitstel van betaling van de afdracht van juni tot uiterlijk 1 december 2020 te geven. Omdat de totale afdrachtsom niet bekend is bij het doen van deze rapportage (in 2019 vond de afdracht conform de bepalingen van de MFO plaats vóór 1 juni) is het niet mogelijk de totale som in deze rapportage te vermelden. Het overzicht van de gerealiseerde afdracht (per jaar cumulatief) en het overzicht van gerealiseerde en geraamde jaarlijkse afdrachten zal worden gerapporteerd in de financiële verantwoording 2020 van het project “Verwerving F-35” die plaats zal vinden in maart 2021.¹”

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie zoals opgenomen in de bijlage van de financiële verantwoording:

- niet strijdig is met de financiële verantwoording;
- alle informatie bevat die (tezamen met tabel 6) is toegezegd in de jaarlijkse voortgangsrapportage 2020 en die vereist op grond van de uitgangspuntennotitie paragraaf 3.2d² maar nog niet in de voortgangsrapportage was opgenomen.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle van de financiële verantwoording of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de financiële verantwoording.

Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie in overeenstemming met de uitgangspuntennotitie.

1.2 Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de financiële verantwoording

Verantwoordelijkheden van de staatssecretarissen voor de financiële verantwoording

De staatssecretarissen van Defensie en EZK zijn verantwoordelijk voor het opmaken van de financiële verantwoording, die de uitkomsten van de begrotingsuitvoering getrouw dienen weer te geven in overeenstemming met de verslaggevingsvoorschriften die zijn opgenomen in de Comptabiliteitswet, de Regeling Grote Projecten en de uitgangspuntennotitie.

In dit kader zijn de staatssecretarissen verantwoordelijk voor de comptabele rechtmatigheid en een zodanige interne beheersing die de staatssecretarissen noodzakelijk achten om het opmaken van de financiële verantwoording mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

1 Jaarlijkse voortgangsrapportage 2020 Project Verwerving F-35 blz. 29.

2 Uitgangspuntennotitie groot project Verwerving F-35 vastgesteld door de Vaste Commissie Defensie (VCD) op 7 maart 2019.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de financiële verantwoording

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken. Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de beslissingen die gebruikers op basis van deze financiële overzichten nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de financiële verantwoording afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de ministeries van Defensie en EZK;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de financiële verantwoording en de daarbij opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de financiële verantwoording een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de leiding van het ministerie van Defensie en EZK onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Den Haag, 15 maart 2021

Bijlage - Financiële verantwoording 2020 project verwerving F-35

Ministerie van Defensie

Ministerie van Defensie

Plein 4
MPC 58B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
www.defensie.nl

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

Aan
de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Plein 2
2511 CR Den Haag

de Voorzitter van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 22
2513 AA Den Haag

Onze referentie
BS2021004045

*Bij beantwoording, datum,
onze referentie en onderwerp
vermelden.*

Datum

Betreft Financiële verantwoording 2020 project Verwerving F-35

Mede namens de staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat bied ik u, conform de brief van de Vaste Commissie Defensie 'Overbrengen commissiebesluiten inzake informatievoorziening F-35' (kenmerk 2018Z08483/2018D29125) en de (gewijzigde) uitgangspuntennotitie groot project Verwerving F-35 (kenmerk 2019Z03999/2019D09255) uiterlijk gelijktijdig met het jaarverslag van het ministerie van Defensie, de financiële verantwoording over het jaar 2020 van het project Verwerving F-35 aan.

De financiële verantwoording over het voorgaande kalenderjaar wordt vergezeld van een controleverklaring van de Auditdienst Rijk.

DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE,

Drs. B. Visser

Financiële verantwoording 2020 project Verwerving F-35

Ministerie van Defensie

Datum
19 mei 2021

Onze referentie
BS2021004045

Tabel 1: Gerealiseerde ontvangsten (in miljoen €)

	ontvangen t/m 2019	ontvangen in 2020	ontvangen t/m 2020
Eenmalige bijdrage industrie	4,5	0,0	4,5
Afdrachten uit hoofde van omzet	14,3	3,3	17,5
Verrekening PRL voorschot	15,1	0,0	15,1
Royalty's	8,3	4,3	12,6
Totaal	42,2	7,6	49,7

Tabel 2: Gerealiseerde betalingen (in miljoen €)

	betaald t/m 2019	betaald in 2020	betaald t/m 2020
<i>Concept Demonstration Phase (Defensie)</i>	10,5	0,0	10,5
<i>Concept Demonstration Phase (EZK)</i>	82,8	0,0	82,8
<i>System Development and Demonstration</i>	792,2	0,0	792,2
Nederlandse projecten	38,3	0,0	38,3
Voortgezette verwervingsvoorbereiding	2.055,7	807,9	2.863,6
Bijdrage doorontwikkeling PSFD-fase	59,5	0,0	59,5
Totaal	3.039,0	807,9	3.846,9

Tabel 3: Aangegane en openstaande verplichtingen (in miljoen €)

Deelfasen	open- staand per 311219	aangegaan in 2020	betaald in 2020	openstaand per 311220
Voortgezette verwervingsvoorbereiding	1.905,1	262,9	807,9	1.360,1
Bijdrage doorontwikkeling PSFD-fase	4,6	-0,4	0,0	4,2
Totaal	1.909,7	262,5	807,9	1.364,3

Tabel 4: Openstaande voorschotten (in miljoen €)

Deelfasen	open- staand per 311219	nieuw in 2020	verrekend in 2020	openstaand per 311220
<i>System Development and Demonstration</i>	0,0	0,0	0,0	0,0
Nederlandse projecten	14,7	0,0	0,0	14,7
Voortgezette verwervingsvoorbereiding	85,3	7,0	27,5	64,8
Bijdrage doorontwikkeling PSFD-fase	20,6	0,0	0,0	20,6
Totaal	120,6	7,0	27,5	100,1

Ministerie van Financiën
Auditdienst Rijk
Cluster Defensie
Postbus 20201
2500 EE Den Haag

Ministerie van Defensie

Datum
19 mei 2021

Onze referentie
BS2021004045

Tabel 5: Openstaande vorderingen (in miljoen €)

Openstaande vorderingen (in miljoen €)	open- staand per 311219	ingesteld in 2020	ontvangen in 2020	open- staand per 311220
Royalty's geleverde FMS toestellen	3,9	5,4	4,3	5,0

Tabel 6: Overzicht gerealiseerde afdrachten MFO-bedrijven per jaar en cumulatief¹

Jaar (t)	Afdrachtplichtige omzet	Afdracht- percentage	Afdracht (in jaar t+1)	Cumulatieve afdracht
2008/2009	€ 24.186.337,-	2	€ 483.726,74	€ 483.726,74
2010	€ 30.695.470,-*	2	€ 617.119,33*	€ 1.100.846,07
2011	€ 43.927.350,-	2	€ 878.547,00	€ 1.979.393,07
2012	€ 70.898.681,-	2	€ 1.417.973,62	€ 3.397.366,69
2013	€ 49.413.280,-	2	€ 988.265,77	€ 4.385.632,46
2014	€ 64.832.021,-	2	€ 1.296.640,42	€ 5.682.272,88
2015	€ 73.811.456,-	2	€ 1.476.229,13	€ 7.158.502,01
2016	€ 100.426.982,-	2	€ 2.008.539,64	€ 9.167.041,65
2017	€ 114.440.041,-	2	€ 2.288.800,82	€ 11.455.842,47
2018	€ 137.755.170,-	2	€ 2.755.103,40	€ 14.210.945,87
2019	€ 165.750.695,-	2	€ 3.315.013,89	€ 17.525.959,76

*: inclusief correcties m.b.t. omzet en afdracht (plus wettelijke rente) over 2008/2009

Ministerie van Financiën
Auditdienst Rijk
Cluster Defensie
Postbus 20201
2500 EE Den Haag

¹ Tabel 6 is normaliter onderdeel van de jaarlijkse voortgangsrapportage project verwerving F-35. Het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) heeft de deelnemende bedrijven in 2020 uitstel van betaling gegeven voor de verplichte afdracht in het kader van de Medefinancieringsovereenkomst F-35 (de MFO). Omdat de totale afdrachtsom niet bekend was bij de voortgangsrapportage in september 2020 is het overzicht van de gerealiseerde afdracht (per jaar cumulatief) opgenomen in deze financiële verantwoording over 2020. De brongegevens uit tabel 6 zijn afkomstig van het Ministerie van EZK. Het overzicht van de gerealiseerde en geraamde afdrachten is opgenomen in de bijlage.

Toelichting bij tabellen 1 t/m 6

Ministerie van Defensie

Algemeen

Bovenstaande tabellen geven voor de verschillende fasen van het project inzicht in de gerealiseerde ontvangsten, de gerealiseerde betalingen, de aangegane en openstaande verplichtingen, de verstrekte, verrekenende en de openstaande voorschotten, de ingestelde, ontvangen en openstaande vorderingen naar de stand van begin en ultimo 2020. Dit overzicht is opgesteld in overeenstemming met de vereisten voor financiële verslaggeving, zoals opgenomen in de Comptabiliteitswet en de Regeling Grote Projecten. In de tabellen kunnen afrondingsverschillen voorkomen die op sommige plekken leiden tot kleine afwijkingen in de optellingen.

Datum

19 mei 2021

Onze referentie

BS2021004045

De effecten van COVID-19 op het aangaan en afhandelen van financiële verplichtingen in 2020 zijn zeer beperkt geweest.

Btw

In 2020 heeft Defensie geconstateerd dat over de jaren 2015-2019 over bepaalde betaalde facturen (nog) geen btw was afgedragen. In 2020 is het nog af te dragen bedrag inclusief belastingrente berekend (€ 15,7 mln.) en door Defensie betaald. Het verschuldigde bedrag komt ten laste van het investeringsbudget. De ADR voert in 2021 een onderzoek uit om de gegevens, die gebruikt worden voor de grondslag van de btw-afdracht van het project Verwerving F35, te valideren aan de hand van de gegevens in SAP FI. De uitkomst van dit onderzoek kan door Defensie gebruikt worden om te bepalen in hoeverre de gegevens voldoen voor gebruik voor de grondslag van de btw-afdracht. Bij toekomstige facturen draagt Defensie de btw direct af.

Ontvangsten

In 2020 heeft het ministerie van Economische Zaken en Klimaat € 3,3 miljoen aan afdrachten ontvangen uit hoofde van € 165,8 miljoen aan omzet in 2019 door de Medefinancieringsovereenkomst-bedrijven (MFO-bedrijven). Het totaal aan ontvangsten sinds 2008 bedraagt hiermee € 22,0 miljoen inclusief de eenmalige bijdrage van de industrie in 2002 van € 4,5 miljoen. Van de FMS-partnerlanden is in 2020 € 4,3 miljoen aan royalty's ontvangen.

Betalingen

Betalingen in vreemde valuta geschieden tegen dagkoers dan wel termijnvaluta. De verantwoording in de administratie van Defensie geschiedt tegen de maandkoers van de betreffende maand van betaling. Bij deze boekingsgang ontstaan verschillen tussen de werkelijke koers van betaling en de verantwoorde koers. Deze verschillen kunnen significant zijn. Deze werkwijze geldt voor Defensie als geheel, en is niet specifiek voor het project verwerving F-35.

In 2020 is, onder Voortgezette Verwervingsvoorbereiding, een bedrag van € 807,9 miljoen betaald. Hiermee komt de totale betalingstand tot en met 2020 op € 3.846,9 miljoen.

Verplichtingen

De openstaande verplichtingen ultimo 2020 worden gewaardeerd tegen de koersen van 31 december 2020, dan wel de voor de betreffende specifieke verplichtingen overeengekomen termijnkoersen.

In 2020 is er, onder Voortgezette Verwervingsvoorbereiding, € 262,9 miljoen aan verplichtingen aangegaan. Per 31 december 2020 staat er in totaal € 1.364,3 miljoen aan verplichtingen open.

Ministerie van Financiën
Auditdienst Rijk
Cluster Defensie
Postbus 20201
2500 EE Den Haag

Voorschotten

Alle voorschotten van voor 2008 zijn tegen de maandkoers van december 2007 gewaardeerd en de voorschotten vanaf 2008 zijn gewaardeerd tegen de op het moment van verstrekking geldende maandkoers. Uitgezonderd zijn de posten die met valutatermijncontracten zijn afgedekt, deze zijn opgenomen tegen de betreffende valutatermijnkoers.

Ministerie van Defensie

Datum

19 mei 2021

Onze referentie

BS2021004045

In het begin van het project werden de meeste betalingen met betrekking tot het verwerven van de F-35 testtoestellen als voorschot verstrekt en als zodanig geadministreerd. In Tabel 4 is dit gedeelte van de verrichte betalingen weergegeven. Na voltooiing van de desbetreffende werkzaamheden en/of levering van de desbetreffende goederen of diensten worden deze voorschotten administratief verrekend. Hierbij ontstaan geen koersverschillen. Zoals blijkt uit Tabel 4 heeft de stand voorschotten ultimo 2020 een omvang van € 100,1 miljoen.

Onder Voortgezette Verwervingsvoorbereiding is voor een bedrag van € 7,0 miljoen aan nieuwe voorschotten bijgekomen en voor een bedrag van € 27,5 miljoen aan voorschotten verrekend. Onder de Nederlandse projecten en de doorontwikkeling van de PSFD-fase zijn gedurende 2020 geen bedragen aan voorschotten verrekend.

Vorderingen

De vorderingen ultimo 2020, dan wel ingestelde vorderingen in 2020 op basis van de geplande leveringen, worden gewaardeerd tegen de koers van 31 december 2020

Zoals bekend zijn inmiddels FMS-overeenkomsten gesloten voor de aanschaf van F-35 toestellen door niet-partnerlanden. Nederland ontvangt als partner bij de ontwikkeling van de F-35 royalty's voor de toestellen die aan niet-partnerlanden worden verkocht. De geplande leveringen aan niet-partnerlanden over 2020 betroffen 24 toestellen. De ingestelde vorderingen in 2020 van € 5,4 miljoen zijn gebaseerd op een overzicht welke door het *F-35 Lightning II Joint Program Office* (JPO) is verstrekt. In 2020 is van FMS-landen € 4,3 miljoen aan royalty's ontvangen (zie ook Ontvangsten). Per 31 december 2020 staat er € 5,0 miljoen aan vorderingen open.

Op basis van de planning van levering van toestellen zijn er tot en met december 2020 in totaal 77 toestellen en 84 motoren aan FMS-landen geleverd. In totaal zijn er per 31 december 2020 voor 55 toestellen en voor 56 motoren royalty's ontvangen. Dit betekent dat per 31 december 2020 de royalty's voor 22 toestellen en 28 motoren nog moeten worden ontvangen. Voor 5 van deze resterende toestellen en 5 van de resterende motoren zijn de *royalty's* in februari 2020 ontvangen.

Overzicht gerealiseerde afdrachten per jaar en cumulatief

Zodra bedrijven die de Medefinancierings overeenkomst F-35 hebben ondertekend (de 'MFO-bedrijven') productieomzet en/of in de toekomst instandhoudingsomzet realiseren, is er een uitgebreide informatieplicht aan de Staat. De 'MFO-bedrijven' dienen 2 procent over de jaarlijkse omzet aan de Staat af te dragen. In tabel 6 zijn de afdrachten per jaar en cumulatief opgenomen tot en met 2019. De afdrachten moeten, conform de bepalingen van de MFO, worden gedaan vóór 1 juni van het jaar volgend op het jaar waarin de omzet is gemaakt en door de (Amerikaanse) opdrachtgever is betaald. Dit jaar is op verzoek van de bedrijven door het ministerie van EZK vanwege de negatieve effecten van de Covid-19 pandemie uitstel verleend voor de afdracht tot december 2020. Dit heeft niet geleid tot een verminderde afdracht.

Ministerie van Financiën
Auditdienst Rijk
Cluster Defensie
Postbus 20201
2500 EE Den Haag

Bijlage

Het overzicht van de gerealiseerde en geraamde afdrachten (onderstaande tabel 7) is normaliter onderdeel van de jaarlijkse voortgangsrapportage project verwerving F-35. Het Ministerie van EZK heeft de deelnemende bedrijven in 2020 uitstel van betaling gegeven voor de verplichte afdracht in het kader van de Medefinancierings-overeenkomst F-35 (de MFO). Omdat de totale afdrachtsom bij de jaarlijkse voortgangsrapportage 2020 project Verwerving F-35 niet bekend was als gevolg van dit uitstel is deze tabel alsnog opgenomen in deze financiële verantwoording over 2020. Tabel 7 bevat naast historisch gerealiseerde bedragen ook ramingen voor toekomstige jaren, die een ander karakter en een mindere mate van zekerheid kennen. Daarom is deze tabel in een separate bijlage opgenomen. De brongegevens uit tabel 7 zijn afkomstig van het Ministerie van EZK.

Ministerie van Defensie

Datum
19 mei 2021

Onze referentie
BS2021004045

Tabel 7: Overzicht van in 2020 gerealiseerde en voor de jaren daarna geraamde toekomstige jaarlijkse afdrachten (in miljoen €)

Omzetjaar (t)	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Omzet \$	172,2	207,2	500	562,5	661,0	
Omzet €	€ 137,8	€ 165,8	400	450	529	
Afdrachtpercentage	2	2	2	2	2	2
Omzet in jaar t leidt tot afdracht in jaar t+1	2,289*	2,755*	3,315*	8	9	10,58

*: reeds gerealiseerde afdrachten

Toelichting

Gerealiseerde en geraamde jaarlijkse afdrachten

De afdrachtramingen voor de jaren vanaf 2020 zijn gebaseerd op een raming uit 2015 die taakstellend aan EZK in de begroting is opgenomen. Deze was gebaseerd op de in 2015 bestaande (raam)overeenkomsten tussen de Nederlandse industrie en de Amerikaanse hoofdaannemers en systeemleveranciers. De gehanteerde dollar-euro wisselkoers is, conform een afspraak met het Ministerie van Financiën, \$1.25 = €1,00. De uiteindelijk gerealiseerde omzet en afdracht wijken af van de ramingen. De geraamde ramp-up in de productie vond twee jaar later plaats dan in 2015 was voorzien, waardoor een aantal contracten later tot omzet leidde. Ook de uiteindelijke prijs van componenten week door marktontwikkelingen af van de raming in 2015. Hoewel het aanvangstempo dus is gewijzigd, blijft het totale omzetdoel van de Nederlandse industrie van \$ 9 miljard in de productie van de F-35 realiseerbaar.

Ministerie van Financiën
Auditdienst Rijk
Cluster Defensie
Postbus 20201
2500 EE Den Haag

Auditdienst Rijk
Postbus 20201
2500 EE Den Haag
(070) 342 77 00